

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՏԻՓՐԱՆ ԱՇՈՏԻ ԽԱԶԻԿՅԱՆ

ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՀԻՄՔԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԺԲ.00.02 – «Հանրային իրավունք – սահմանադրական, վարչական, ֆինանսական, մունիցիպալ, բնապահպանական, եվրոպական իրավունք, պետական կառավարում» մասնագիտությամբ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2017

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ХАЧИКЯН ТИГРАН АШОТОВИЧ

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ
В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – “Публичное право – конституционное, административное, финансовое, муниципальное, экологическое, европейское право, государственное управление”

ЕРЕВАН 2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է

Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ **Է. Շաթիրյան**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
դոցենտ **Վ. Հովհաննիսյան**

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ **Գ. Մուղնեցյան**

Առաջատար կազմակերպություն՝ Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2017թ. ապրիլի 21-ին, ժամը 14⁰⁰-ին ՀՀ ԲՈՀ-ի՝ Երևանի պետական համալսարանում գործող իրավագիտության 001 մասնագիտական խորհրդի նիստում (Երևան-0025, Ալեք Մանուկյան 1):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի գիտաշխատողների ընթերցասրահում:

Սեղմագիրն առաքվել է 2017թ. մարտի 20-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտ.

քարտուղար, ի. գ. թ. , դոցենտ

Ա. Մանասյան

Тема диссертации утверждена в

Ереванском государственном университете

Научный руководитель:

кандидат юрид. наук, доцент **Э. Шатирян**

Официальные оппоненты:

доктор юрид. наук, доцент **В. Оганнесян**

кандидат юрид. наук, доцент **Г. Мугнецян**

Ведущая организация: Российско-Армянский (Славянский) университет

Защита диссертации состоится 21-ого апреля 2017 г. в 14⁰⁰ ч. на заседании Специализированного совета ВАК РА 001 по юриспруденции при Ереванском государственном университете (Ереван-0025, ул. Алека Манукяна 1).

С диссертацией можно ознакомиться в читальном зале научных работников Ереванского государственного университета.

Автореферат разослан 20-ого марта 2017 г.

**Ученый секретарь специализированного совета,
кандидат юридических наук, доцент**

А. Манасян

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը: Ժամանակակից իրավական իրականությունում շարունակաբար տեղի ունեցող ինտեգրացիոն հարափոփոխ գործընթացներն ու դրանց արդյունքում իրավական ինստիտուտների համապատասխան փոփոխություններն օբյեկտիվ անհրաժեշտություն են հարուցում գիտավերլուծական նոր դիտանկյունից դրանք դարձնել գնահատման առարկա: Ակներև է, որ իրավունքի մասին գիտությունը պետք է օպերատիվ արձագանքի օրենսդրական համապատասխան փոփոխություններին՝ յուրաքանչյուր դեպքում դրանց դոկտրինալ հիմնավորվածությունը դարձնելով առանձին գնահատման առարկա: Միայն այդ ճանապարհով է հնարավոր հասնել տեսություն-պրակտիկա կապի համընթաց և ներդաշնակ զարգացմանը, ապահովել պրակտիկայում օրենքով սահմանված պահանջների անշեղ իրականացումը: Դրա արդյունքը, բնականաբար, իրավունքի գերակայության սահմանադրական սկզբունքի հետևողական իրականացմանը միտված առավել հիմնարար օրենսդրական ակտերի մշակումն ու այդպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության առավել բարձր մակարդակ ապահովելն է:

2015 թվականի հունվարի 2-ից Հայաստանի Հանրապետությունը դարձավ 2014 թվականի մայիսի 29-ին հիմնադրված Եվրասիական տնտեսական միության անդամ, ինչը սկզբունքորեն նոր կարգավորումներ առաջադրեց հասարակական կյանքի տնտեսական ոլորտում, և առաջին հերթին՝ արտաքին տնտեսական գործունեության և մաքսային կարգավորման շրջանակներում: Դրանից հետո Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառվեցին Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի իրավապայմանագրային հիմքի ձևավորման շրջանակներում կնքված ու Եվրասիական տնտեսական միության (այսուհետ՝ ԵԱՏՄ) իրավունքի մաս կազմող միջազգային պայմանագրերը: Դրանց շարքում, հատկապես, առանձնակի տեղ է գրավում մաքսային իրավահարաբերությունները կարգավորող համապարփակ նոր կողիֆիկացված ակտը՝ ԵԱՏՄ անդամ պետությունների ղեկավարների մակարդակով 2009 թվականի նոյեմբերի 27-ին ընդունված «Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի մասին» համաձայնագիրը: Այն, փաստորեն, դարձավ միասնական տնտեսական տարածության մաքսային իրավարգավորման միասնական ուղենիշները սահմանող միջազգային պայմանագիր, որով, փաստորեն, Միության անդամ չհանդիսացող պետությունների հետ իրականացվելու էր միասնական մաքսասակագնային քաղաքականություն:

Բնական է, որ նշված փոփոխությունը ենթադրում էր օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերի համալիր փոփոխություններ՝ Եվրասիական տնտեսական միության իրավապայմանագրային աղբյուրներին դրանց համապատասխանությունն ապահովելու նպատակով: Ինչպես ԵԱՏՄ անդամ մյուս պետություններում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունում ի կատարումն 2009 թվականի նոյեմբերի 27-ին ընդունված «Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի մասին» համաձայնագրի՝ 17.12.2014թ. ընդունվեց ներպետական մաքսաիրավական կարգավորման առանձնահատկություններ սահմանող «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքը, որն, ի թիվս այլ կարգավորումների, նախատեսում է մաքսային գործի բնագավառում

գործունեություն իրականացնող անձանց վերաբերող նոր պահանջներ ու չափանիշներ, ինչպես նաև կարգավորում մաքսային հսկողության իրականացման հետ կապված միութենական օրենսդրությամբ չկարգավորված հարաբերություններ:

Ավելորդ չէ նշել, որ ՀՀ-ում տարիներ շարունակ գործած մաքսային-իրավական ինստիտուտների կիրառումը դրվում էր այնպիսի իրավական տիրույթում, որն առավելապես խարսխված է ԵԱՏՄ անդամ պետությունների միջև համաձայնեցված և համակարգված մաքսային քաղաքականության պայմանագրային կանխադրույթների վրա: Նման իրավիճակը բոլորովին այլ խնդիրների հրատապ լուծման հրամայական առաջադրեց: Անհրաժեշտ էր ապահովել մաքսային ընթացակարգերի միասնական կիրառությունը, դրանցով պայմանավորված՝ մաքսային հսկողության ձևերի ու միջոցների միատեսակ կենսագործումը, մաքսային միասնական վիճակագրության վարումը և ապրանքների, ծառայությունների, աշխատուժի և կապիտալի տեղափոխման կարգի պահպանումը, որպիսի գաղափարների ակունքները թաքնված էին դեռևս Եվրասիական տնտեսական միության պայմանագրային նախահիմքը կազմող և 1995թ. հունվարի 6-ի Ռուսաստանի Դաշնության և Բելառուսի Հանրապետության միջև կնքված «Մաքսային միության մասին» համաձայնագրում: Ավելին, հետագայում նշված դրույթներն արտացոլվեցին նաև «Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության, Ղրղզստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև տնտեսական և հումանիտար ոլորտներում ինտեգրման խորացման մասին» 29.03.1996թ. պայմանագրի 2-րդ հոդվածով:

Հայրենական իրավական գրականությունը, ինչպես նշվեց, պետք է համարժեք և օպերատիվ արձագանքի օրենսդրության կոնկրետ ճյուղում արձանագրված նման հիմնարար փոփոխություններին՝ ապահովելով մաքսային կարգավորման ոլորտում ծագող զանազան հիմնախնդիրների գիտատեսական և գործնական հարթության մեջ ընդունելի լուծումներ: Ի թիվս այլնի, ասվածը կարևորվում է, հատկապես, մաքսային հսկողությունը վերահսկողությունից տարանջատելու, մաքսային հսկողության իրականացման սկզբունքները որոշարկելու, մաքսային հսկողության կոնկրետ ձևերի իրավակարգավորման կատարելագործման ուղղությունների, հսկողության ձևը միջոցից տարբերակելու և մաքսային իրավունքի ոլորտի այլ հիմնարար հարցերի հետազոտման տեսակետից: Ուշագրավ է նաև այն, որ վերը հիշատակված միջոցառումների իրականացման հրատապությունն ընդգծվել է նաև Եվրասիական տնտեսական բարձրագույն խորհրդի կողմից 2013թ. դեկտեմբերի 24-ի որոշմամբ հաստատված միջոցառումների ծրագրի (Ճանապարհային քարտեզ) 9-10-րդ կետերով, ինչն ուղղակիորեն փաստում է, որ հիշյալ խնդիրների առաջնահերթ լուծումը մինչև Եվրասիական տնտեսական միության հիմնադրումը հանդիսացել է ԵԱՏՄ օրակարգի կառուցվածքային բաղկացուցիչ:

Ակներև է, որ նշված խնդիրների շուրջ գիտական հետազոտությունները ելակետային նշանակություն ունեն Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսային իրավունքի գիտության զարգացման համար՝ հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ դրա շրջանակներում հայրենական իրավական գրականությունը, ըստ էության, չունի հարուստ ավանդույթներ: Հետազոտության արդիականությունը

պայմանավորված է նաև նրանով, որ այն մեծապես խարսխված է ոչ միայն «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի, այլ նաև նշված հարաբերությունները կարգավորող ԵԱՏՄ անդամ մյուս պետությունների օրենսդրական համապատասխան ակտերով նախատեսված իրավակարգավորումների համեմատական վերլուծության վրա, որպիսիք առանձին դեպքերում իրարից էապես տարբերվում են: Ավելին, աշխատանքում արված գրեթե յուրաքանչյուր առաջարկ քննարկման առարկա է դարձել նաև ՀՀ Կառավարության 22.12.2016թ. որոշմամբ հավանության արժանացած ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի նախագծով սահմանված իրավակարգավորումների համատեքստում, ինչը մի նոր հարթակի է բարձրացնում կատարված ուսումնասիրությունների արդիականությունը նաև տեսանելի ապագայում: Հիշյալ հանգամանքներն իրենց համակցությամբ ապահովում են աշխատանքի գիտագործնական արժեքը՝ պայմանավորելով դրանց օբյեկտիվ արդիականությունը մաքսային գործի ու կարգավորման բնագավառում:

Հետազոտության թեմայի մշակվածության աստիճանը և տեսական հիմքերը: Առհասարակ, պետք է նկատի ունենալ այն իրողությունը, որ հայրենական իրավական գրականության շրջանակներում մաքսային իրավունքի ինստիտուտներին վերաբերող գիտական բնույթի հետազոտությունները բավական սակավաթիվ են: Նշված հետազոտության շրջանակներում մեր հանրապետությունում առաջին անգամ հետազոտման առանձին առարկա է դարձել մաքսային իրավունքի անկյունաքարային ինստիտուտներից մեկը՝ մաքսային հսկողությունը, որի պատշաճ իրականացումից է մեծապես կախված ազատ տնտեսական գործունեության, սոցիալական արդարության հիմնարար սկզբունքին համապատասխանող տնտեսական կարգի կենսագործումը, որը նաև ՀՀ Սահմանադրության (2015թ. փոփոխություններով) 11-րդ հոդվածով նախանշված է որպես սահմանադրական կարգի հիմունք:

Ինչ վերաբերում է հետազոտության տեսական հիմքերին, ապա հատկանշական է, որ մաքսային հսկողությանը վերաբերող իրավաբանական գրականությունը Մաքսային Միության մաքսային օրենսդրության իրավակարգավորումների համատեքստում դեռևս չի կարելի դասել ծավալունների շարքին: Այս իմաստով հետազոտության գիտատեսական ակունքներում ընդգրկվել են ինչպես համեմատաբար ավելի վաղ շրջանի, այնպես էլ ժամանակակից շրջանի գիտնականների մոտեցումները: Մասնավորապես, հետազոտության շրջանակներում վերլուծության և գնահատման առանձին առարկա են դարձել Բ.Ն. Գաբրիչիձեի, Վ.Գ.Դրոզանովայի, Ա.Պ.Ալյոխինի, Ե.Գ.Մոխսեևի, Կ.Ա.Բեկյաշևի, Ի.Վ.Տիմոշենկոյի, Տ.Ն.Տրոշկինայի, Ա.Ա.Կոստինի, Ե.Վ.Սերգեևի, Վ.Ա.Մակսիմցևայի, Մ.Մ.Ռասոլովայի, Յու.Մ. Կոզլովի, Լ.Լ.Պոպովի, Ա.Ա.Արտեմևի և այլ ականավոր տեսաբանների դոկտրինալ հայացքներն ու հայեցակարգային մոտեցումները: Հաշվի առնելով վարչական և մաքսային իրավունքի ճյուղերի միջառարկայական փոխկապակցվածությունը՝ վերլուծվել են նաև Գ.Գ.Հարությունյանի, Գ.Բ.Դանիելյանի, Ս.Վ.Խալիպովի, Ա.Բ.Նովիկովի, Օ.Վ.Գրեչկինայի, Ա.Վ.Ագապովայի, Գ.Վ.Մատվիենկոյի, Ա.Ա.Կարմուխցկիի և այլ գիտնականների՝ սույն հետազոտության օբյեկտին ու առարկային վերաբերելի դիրքորոշումները:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Սույն հետազոտության օբյեկտը մաքսային հսկողության կառուցակարգերն ու դրանց առնչվող իրավահարաբերություններն են, որոնք ծագում են մաքսային մարմնի և մաքսային գործի բնագավառում գործունեություն իրականացնող անձանց միջև: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է ինչպես նախնական ու ընթացիկ, այնպես էլ ապրանքների բացթողումից հետո իրականացվող մաքսային հսկողությանը (հետբացթողումային հսկողություն): Հետազոտության առարկան, օբյեկտով պայմանավորված, ներառում է այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ մաքսային վարչարարության արդյունավետ իրականացումը, «հսկողություն» և «վերահսկողություն», «հսկողության ձև» և «հսկողության միջոց» եզրերի տարանջատման հիմնախնդիրները և մաքսային գործի ոլորտում պետական իրավասու մարմինների գործադրիչ-կարգադրիչ գործունեության ընթացքում ծագող այլ խնդիրներ:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության նպատակը մաքսային հսկողության կառուցակարգերի կենսագործման տեսական և գործնական հիմնախնդիրների համալիր ուսումնասիրությունն և դրանց հետագա կատարելագործմանն ուղղված համապատասխան առաջարկներ ներկայացնելն է: Հիշյալ նպատակի իրականացումը պահանջում է հետևողականորեն լուծել հետևյալ խնդիրները.

– հստակեցնել մաքսային հսկողության հասկացութային բովանդակության շրջանակներն ու օբյեկտիվ ուղենիշները՝ տարանջատելով այն վերահսկողությունից.

– որոշարկել մաքսային հսկողության իրականացման սկզբունքները.

– մաքսային հսկողության իրականացման կառուցակարգերի համակարգում տարբերակել մաքսային հսկողության միջոցը ձևից՝ նախանշելով դրանց տարբերակման չափանիշները.

– մաքսային հսկողության յուրաքանչյուր ձև քննության առարկա դարձնել միջոցի և հետապնդվող նպատակի միջև անհրաժեշտ համամասնության ողջամիտ հարաբերակցության տեսակետից՝ իրավունքի գերակայության սկզբունքի ապահովման համատեքստում.

– հաշվի առնելով ապրանքների բացթողումից հետո իրականացվող մաքսային հսկողության առանձնահատկությունները՝ հետազոտման առարկա դարձնել նաև մաքսային հսկողության ձև համարվող մաքսային ստուգման (հետբացթողումային հսկողություն) օրենսդրական կարգավորման հետ կապված հարցերը:

Ըստ էության, վերոհիշյալ խնդիրների հետևողական իրականացումը նպատակաուղղված է մաքսային հսկողության կառուցակարգերի կատարելագործմանը, դրանց կենսագործման ընթացքում անձանց իրավունքների պաշտպանության առավել բարձր մակարդակի ապահովմանը, Եվրասիական տնտեսական միության օրենսդրության թերությունների ու բացթողումների վերհանմանը ու դրա հետագա կատարելագործմանը, Եվրասիական տնտեսական միության օրենսդրության պահանջներին ներպետական օրենսդրության մոտարկմանը:

Ընդ որում, ապրանքի բացթողումից հետո իրականացվող մաքսային հսկողության վերաբերյալ աշխատանքում հատկացվել է առանձին գլուխ՝

պայմանավորված այն իրողությամբ, որ մաքսային հսկողության ձևերի համակարգում մաքսային ստուգումը հանդես է գալիս որպես առավել համընդգրկուն ձև, որի շրջանակներում թույլատրելի է համարվում նաև հսկողական այլ ձևերի կիրառումը: Բացի այդ, հսկողական հիշյալ կառուցակարգն իրականացվում է ապրանքի բացթողումից հետո, որը պայմանավորում է վերջինիս էական առանձնահատկությունները մաքսային հսկողության այլ ձևերի համեմատությամբ: Ի տարբերություն մաքսային հսկողության այլ ձևերի, մաքսային ստուգման պարագայում գնահատման առարկա է դառնում ստուգման ենթակա անձի գործունեության նկատմամբ մաքսային օրենսդրությամբ սահմանվող ցանկացած պահանջի պահպանվածության հարցը: Մինչդեռ, մաքսային հսկողության մյուս ձևերն առավելապես ունեն հատուկ ուղղվածություն: Նշված հանգամանքներն իրենց համակցությամբ պայմանավորում են մաքսային ստուգման իրականացման հետ կապված առանձին գլխի ներառումը սույն ատենախոսության շրջանակներում:

Հետազոտության իրավական և փորձառական հիմքերը: Հետազոտության ընթացքում ուսումնասիրվել են մաքսային հսկողության իրականացումը կարգավորող բազմաթիվ իրավական ակտեր, այդ թվում՝ Եվրասիական տնտեսական միության իրավապայմանագրային բազան կազմող համաձայնագրերն ու Եվրասիական տնտեսական միության մարմինների իրավական ակտերը: Աշխատանքում թղթակցող իրավակարգավորումները վերհանելիս, որպես կանոն, ուսումնասիրվել են նաև ԵԱՏՄ անդամ մյուս պետություններում մաքսային իրավահարաբերությունները կարգավորող օրենսդրական ակտերը՝ անհրաժեշտության դեպքում անցկացնելով նաև համեմատական իրավական վերլուծություն և նախանշելով առավել ընդունելի և արդյունավետ լուծումներ: Պետք է նկատել նաև, որ ինչպես նշվեց, աշխատանքում ուշադրություն է դարձվել նաև Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի նախագծով առաջադրվող լուծումներին՝ նկատի ունենալով այն իրողությունը, որ նշված օրենսգիրքը տեսանելի ապագայում դառնալու է Միության մաքսային իրավահարաբերությունները կարգավորող համապարփակ փաստաթուղթ:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը: Հետազոտությամբ թիրախավորված խնդիրներին և նպատակներին հասնելու համար կիրառվել են թե՛ համագիտական, թե՛ մասնավոր գիտական մեթոդներ: Մասնավորապես, հետազոտության ընթացքում կիրառվել են ինչպես ընդհանուր գիտական նշանակություն ունեցող մեթոդները՝ ինդուկցիա, դեդուկցիա, անալիզ, սինթեզ և այլն, այնպես էլ մասնավոր գիտական՝ իրավահամեմատական, համակարգակառուցվածքային և այլ մեթոդներ: Աշխատանքում կիրառվել է նաև պատմական մեթոդը, որով, փաստորեն, խնդրո առարկա ինստիտուտի պատմական զարգացման համատեքստում առավել ակնառու է դարձել դրա էության բացահայտումը:

Հետազոտության արդյունքների տեսական և գործնական նշանակությունը: Ատենախոսության գիտատեսական նշանակությունն արտահայտվում է նրանում, որ հետազոտության շրջանակներում համակողմանիորեն վերլուծվել են մաքսային հսկողության էությունը, իրականացման սկզբունքներն ու տիպական հատկանիշները: Բնականաբար, հիշյալ վերլուծության արդյունքում նախանշվել

են մաքսային հսկողության ինստիտուտի հետագա կատարելագործմանն ուղղված մի շարք առաջարկներ: Հատկանշական է նաև այն, որ հետազոտության շրջանակներում քննարկման առարկա են դարձել ՀՀ Կառավարության 22.12.2016թ. որոշմամբ հավանության արժանացած Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի նախագծով առաջադրվող լուծումները՝ դրանք համադրելով գործող իրավակարգավորումների հետ: Հիշատակված հիմնախնդիրների առնչությամբ կատարված վերլուծությունները, ներկայացված առաջարկություններն ու դրանց հիմնավորումները կարող են օգտագործվել նաև պետական իշխանության մարմինների օրինաստեղծ և իրավակիրառ գործունեության ընթացքում և նպաստել ՀՀ իրավական համակարգի և իրավակիրառական պրակտիկայի կատարելագործմանը:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը: Ատենախոսությունը պատրաստվել է ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնում: Հեղինակն ատենախոսության հիմնական մասերի շարադրման ընթացքում մշտապես կապ է պահպանել իր գիտական ղեկավարի, ինչպես նաև ամբիոնի անդամների հետ, և տարբեր առանցքային դրույթներ ատենախոսության մեջ ամրագրվել են նախապես համաձայնեցնելուց հետո: Բացի այդ, հեղինակը ՀՀ ֆինանսների նախարարության (ներկայումս ՀՀ Կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի) «Արարատյան» տարածաշրջանային մաքսատան շրջանակներում անցկացրած գիտահետազոտական պրակտիկայի ընթացքում մի շարք գործնական քննարկումներ է ունեցել նաև պրակտիկ աշխատողների հետ, որպիսի հանգամանքը, անշուշտ, իր ազդեցությունն է ունեցել նաև աշխատության գործնական արժեքի վրա: Ատենախոսության էությունն արտացոլող գաղափարների շուրջ հեղինակը հանդես է եկել գիտական ելույթներով, և դրանք արտացոլվել են տպագրված գիտական հոդվածներում, որոնք լույս են տեսել ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերականներում:

Հետազոտության գիտական նորույթը: Ատենախոսության գիտական նորույթն արտացոլված է պաշտպանության ներկայացվող դրույթներում, ատենախոսության եզրակացության մեջ հեղինակի կողմից կատարված տեսական ընդհանրացումներում և գիտագործնական բնույթի առաջարկություններում: Աշխատանքում, նախ, առանձին վերլուծության առարկա են դարձել մաքսային հսկողությունը վերահսկողությունից տարանջատելու, մաքսային հսկողության իրականացման սկզբունքների որոշարկմանը վերաբերող հարցերը, մաքսային հսկողության ձևերի իրավակարգավորման հիմնախնդիրները 1973 թվականի մայիսի 18-ին Կիոտոյում ստորագրված՝ «Մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման և ներդաշնակեցման մասին» միջազգային կոնվենցիայի իրավակարգավորումների համատեքստում: Բացի այդ, հսկողության յուրաքանչյուր ձև քննության առարկա դարձնելիս մատնանշվել են դրանց իրավակարգավորման թերությունները և արվել դրանց հետագա կատարելագործմանն ուղղված կոնկրետ առաջարկներ: Ընդ որում, որպես կանոն, ուշադրությունից զերծ չեն մնացել ԵԱՏՄ անդամ մյուս պետություններում մաքսային իրավահարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերով առաջադրվող իրավակարգավորումները: Աշխատանքի գիտական նորույթը հիմնավորվում է նաև՝ հաշվի առնելով Հայաստանի

Հանրապետությունում մաքսային գործի շարունակական զարգացման ապահովման անհրաժեշտությունը, որը ՀՀ Կառավարության կողմից թիրախավորված ուղղություններից մեկն է:

Պաշտպանության ներկայացվող դրույթներն են՝

1. Առանձին քննարկման առարկա դարձնելով մաքսային հսկողության իրականացման սկզբունքները՝ աշխատանքում արվել են կոնկրետ առաջարկներ նաև դրանց շրջանակի որոշարկման հետ կապված: Մասնավորապես, նորովի է քննարկվել ընտրողականության սկզբունքի դերը մաքսային հսկողության իրականացման հարցում այն հանգամանքների համատեքստում, որ բոլոր դեպքերում մաքսային վարչարարության շրջանակներում գործում են հայեցողական լիազորությունների սահմանափակման, համաչափության և կամայականության արգելքի հիմնարար սկզբունքները, որոնց գործողության պայմաններում խնդրո առարկա սկզբունքը չունի ինքնուրույն առարկայական բովանդակություն մաքսային հսկողության իրականացման համար: Մաքսային հսկողության իրականացման մեթոդիկայի անկյունաքարը ռիսկերի կառավարման համակարգի գնահատումն է, մինչդեռ ընտրողականության իրավական բովանդակությունն, ըստ էության, հանգում է նրան, որ մաքսային հսկողության կոնկրետ ձևը կիրառվի ընտրողաբար: Նման պայմաններում առկա չէ որևէ առանձնահատուկ իրավիճակ մաքսային վարչարարության մեջ նոր սկզբունքի օրենսդրական ամրագրման հարցում: Հետևապես, աշխատանքում առաջարկվել է մաքսային հսկողության սկզբունքների շրջանակը սահմանել այլ բովանդակությամբ՝ դրանց շրջանակից բացառելով ընտրողականությունը: Միաժամանակ, առաջարկվել է օրենսդրորեն ամրագրել համաչափությունը մաքսային հսկողության ձևի (միջոցի) և հետապնդվող նպատակի միջև: Թեպետ հիշյալ սկզբունքը ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածում ամրագրված համաչափության սկզբունքի մասնավոր դրսևորում է, այսուհանդերձ, գտնում ենք, որ դրա ամրագրումն ուղղակիորեն բխում է մաքսային հսկողության՝ որպես վարչարարության առանձին տեսակի առանձնահատկություններից:

2. Վերլուծելով մաքսային հսկողության ձևերի գոյություն ունեցող համակարգը՝ կարելի է փաստել, որ իրենց հետապնդած նպատակներով դրանք միմյանցից էապես տարբերվում են: Ակնհայտ է, որ մաքսային հսկողության իրականացման հարցում դրանք նույն իրավական նշանակությունը չունեն: Հետևապես, աշխատանքում առաջարկվել է համարժեքորեն տարբերակել մաքսային հսկողության ձևը հսկողության միջոցից՝ որպես տարբերակման ցուցիչ դիտարկելով իրավական այն չափանիշը, ըստ որի՝ միջոցառումը պետք է անպայմանորեն ենթադրի դրա սկիզբը, ընթացքն ու ավարտն արձանագրող կոնկրետ ընթացակարգային փաստաթղթի առկայություն: Այս կապակցությամբ վերլուծվել է մաքսային հսկողության գոյություն ունեցող ձևերից յուրաքանչյուրը և առաջարկվել է մաքսային հսկողության ձևերի որոշակիորեն փոփոխված համակարգ՝ դրանց կատարելագործմանն ուղղված համապատասխան առաջարկներով:

3. ԵԱՏՄ մաքսային օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանում առկա մաքսային հսկողության որոշ ձևերի միջև օրենսդրորեն անհրաժեշտ տարբերակում ապահովված չէ: Մաքսային հսկողության ձևերի կիրառման առանցքում պետք է լինի դրանք միմյանցից տարբերակելու

համարժեք իրավական ելակետեր: Ընդ որում, նշված խնդրի լուծումը չի սահմանափակվում միայն հիշյալ ձևերի կիրառման ընթացքն ապահովող երաշխիքների նախատեսմամբ: Մի շարք հսկողական ձևերի պարագայում ամրագրված չէ անգամ դրանց նպատակը, որով պայմանավորված՝ մաքսային իրավահարաբերությունների մասնակիցների մոտ ձևավորվում է պատկերացում դրանց մասին: Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքով խնդրին լուծում տալուց զատ, անհրաժեշտ է նաև ընդունել մաքսային հսկողության իրականացման մեթոդիկան կարգավորող ՀՀ Կառավարության առանձին որոշում, որում Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքով սահմանված հսկողության ձևերին համահունչ համակողմանիորեն կարգավորված կլինի նաև մաքսային հսկողության կառուցակարգերի կիրառման կարգը:

4. Մաքսային հսկողության գոյություն ունեցող ձևերի իրականացման ընթացքում համարժեք օպերատիվության, թափանցիկության և համաչափության ապահովման նպատակներից ելնելով՝ էական նշանակություն ունի մաքսային հսկողության հնարավոր դյուրինացումը և պարզեցումը: Նշված նպատակով պայմանավորված՝ մաքսային հսկողության ձևերի մի մասի կիրառման ընթացքում (օրինակ՝ Միության մաքսային օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ կետով, 133-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված և այլ իրավիճակներում) առաջարկվել է կիրառել ոչ թե ընթերականների ինստիտուտը, որը, դեպքերի մեծ մասում, ըստ էության, անհարկի ծանրաբեռնում է վարչարարությունը, այլ տեսագրումը և դրա բացակայությամբ արված գործողությունը դիտարկել ոչ իրավաչափ՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով:

5. Հաշվի առնելով անձնական մաքսային զննության՝ որպես մաքսային հսկողության ձևի բացառիկ բնույթը՝ առաջարկվել է դրա կիրառման ընթացքում ապահովել անձանց իրավունքների գործուն պաշտպանության լրացուցիչ իրավական երաշխիքներ, մասնավորապես, ամրագրելով դրա կիրառման իրավաչափությունը բացառապես այն պարագայում, երբ մաքսային հսկողական այլ կառուցակարգերի կիրառմամբ հնարավոր չէ հայտնաբերել մաքսային օրենսդրության դրույթի խախտման փաստը: Բանն այն է, որ անձնական մաքսային զննության իրականացման գործող իրավական ընթացակարգը բովանդակային առումով որևէ կերպ չի տարբերվում անձնական խուզարկությունից: Ավելին, դրա համար սահմանված ընթացակարգը ենթադրում է նաև անձի մերկացում և նրա մարմնի ամբողջական մանրազնին հետազոտում: Հիշյալ երաշխիքների հետևողական ամրագրմանը համահունչ՝ նախատեսվել է նաև անձի մարմնի ամբողջական մանրազնին հետազոտման ձևով իրականացվող անձնական մաքսային զննության իրավաչափությունը բացառիկ դեպքերում՝ դրա իրականացումից անմիջապես հետո դատախազին ծանուցելու պայմանով:

6. Ապրանքի բացթողումից հետո իրականացվող մաքսային հսկողության ձևերի, մասնավորապես, կամերալ մաքսային ստուգման իրավակարգավորման ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ օրենսդրորեն դրված չէ համարժեք տարբերակում կամերալ մաքսային ստուգման ակտի և դրա հիման վրա համապատասխան որոշման կայացման միջև: Այլ կերպ ասած՝ ստացվում է, որ անձի դիրքորոշման ներկայացումը կամերալ մաքսային ստուգման ակտի հիման վրա որոշում կայացնելու համար ունի սոսկ ֆակուլտատիվ, ոչ պարտադիր

նշանակություն, ինչը սկզբունքորեն անընդունելի է: Եթե արտագնա մաքսային ստուգման դեպքում ստուգման ենթակա անձը բոլոր դեպքերում հնարավորություն ունենում է ներկայացնելու իր դիրքորոշումը ստուգման ակտի հիմքը կազմող տեղեկությունների հետ կապված, ապա կամերալ մաքսային ստուգման դեպքում անձն օբյեկտիվորեն չունի այդ հնարավորությունը: Ստացվում է, որ ստուգման ենթակա անձի դիրքորոշումը հայցելը սոսկ մաքսային մարմնի հայեցողությանը թողնելով՝ օրենսդրորեն հնարավոր է համարվում այնպիսի իրավիճակ, երբ արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցը ենթարկվի վարչական պատասխանատվության առանց հնարավորություն ունենալու ներկայացվող փաստարկներով կանխելու այն: Հետևապես, հիշյալ խնդիրը լուծելու համար առաջարկվել է մշակել կամերալ մաքսային ստուգման ակտի և դրա հիման վրա համապատասխան որոշման կայացման տարբերակված ընթացակարգ: Նշված կարգավորումն պայմանավորված է նաև ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածով սահմանված պատշաճ վարչարարության իրավունքի համարժեք տեղայնացման անհրաժեշտությամբ:

7. Կամերալ և արտագնա մաքսային ստուգման ձևերի իրավակարգավորման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանցով բացահայտվող հանգամանքների շրջանակը օրենսդրորեն համարժեքորեն որոշարկված չէ: Ավելին, դրանք ամրագրված են սոսկ «մաքսային ստուգում» ընդհանուր հսկողության ձևի ներքո առանց մատնանշելու դրա տեսակների միջև որևէ տարբերություն բացահայտման ենթակա հանգամանքների համատեքստում: Այլ կերպ ասած՝ առաջարկում ենք սպառիչ լրիվությամբ ուղղակիորեն սահմանել արտագնա և կամերալ մաքսային ստուգմամբ պարզվող հանգամանքների շրջանակը, ինչը հնարավորություն կտա առավել պատշաճ ապահովել իրավական որոշակիության սկզբունքի կենսագործումը մաքսային վարչարարության շրջանակներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը պատրաստված է ՀՀ ԲՈՀ-ի կողմից ներկայացված պահանջներին համապատասխան: Աշխատանքը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից, դրանցում ընդգրկված թվով յոթ պարագրաֆներից, եզրակացությունից և օգտագործված իրավական ակտերի, գրականության և պրակտիկայի նյութերի ցանկից:

ԱՏԵՆԱՒՃՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորված է ընտրված թեմայի արդիականությունը, մշակվածության աստիճանը և տեսական հիմքերը, ներկայացված են հետազոտության նպատակը և խնդիրները, հետազոտության օբյեկտը և առարկան, հետազոտության իրավական, փորձառական և մեթոդաբանական հիմքերը: Նշվածից զատ, ներածության մեջ համակողմանիորեն հիմնավորված են նաև աշխատանքի գիտական նորույթը, գործնական և տեսական նշանակությունը, ատենախոսության արդյունքների փորձարկումը և դրա կառուցվածքը, ձևակերպված են պաշտպանության ներկայացվող դրույթները:

Ատենախոսության **առաջին գլուխը**՝ «Մաքսային հսկողության էությունն ու իրականացման իրավաչափության վավերապայմանները» վերտառությամբ, բաղկացած է երկու պարագրաֆներից:

Առաջին գլխի առաջին պարագրաֆում՝ «Մաքսային հսկողության իրավական բնույթը ու մաքսային իրավական հարակից ինստիտուտների հետ դրա հարաբերակցությունը» վերտառությամբ, կատարվել է մաքսային հսկողության ինստիտուտի պատմական զարգացման համառոտ ակնարկ: Այնուհետև քննարկվել է մաքսային հսկողության իրավական բնույթը, էությունը, դրան վերաբերելի բնութագրիչ հատկանիշները: Այնուհետև քննության առանձին առարկա է դարձել մաքսային հսկողությունը վերահսկողությունից և ստուգումից տարանջատելու հարցը, նախանշվել են կոնկրետ չափանիշներ հիշյալ խնդրի լուծման գործում: Վերլուծվել են նաև մաքսային հսկողության ինստիտուտը հարակից այլ ինստիտուտներից տարանջատելու հարցն ու այս առումով նույնպես արվել կոնկրետ առաջարկներ: Առանձին քննարկման առարկա են դարձել նաև հիշյալ ինստիտուտի տեղը մաքսային իրավական ինստիտուտների համակարգում:

Առաջին գլխի երկրորդ պարագրաֆում՝ «Մաքսային հսկողության իրականացման սկզբունքները» վերտառությամբ, քննարկվել են մաքսային հսկողության իրականացման իրավաչափության կոնկրետ վավերապայմանները: Այս համատեքստում առանձին անդրադարձ է կատարվել ընտրողականությանը՝ որպես մաքսային վարչարարության բաղադրիչ: Հիշյալ սկզբունքը քննության առարկա է դարձել հայեցողական լիազորությունների սահմանափակման վարչարարության հիմնարար սկզբունքի հետ դրա հարաբերակցության համատեքստում: Անդրադարձ է կատարվել մաքսային օրենսդրության դրույթների միատեսակ կիրառմանը՝ որպես մաքսային հսկողության կանխադրույթ և, ի հակադրություն դրա, վկայակոչվել են նշված սկզբունքի հետ անհամադրելի օրենսդրական կարգավորումներ և առաջարկվել դրանց հնարավոր լուծումները: Առաջ է քաշվել մաքսային հսկողության սկզբունքների ուրույն երկաստիճան համակարգ՝ համաչափություն և ռիսկերի կառավարում, որոնք հանդես են գալիս որպես խնդրո առարկա իրականացման անկյունաքար:

Ատենախոսության երկրորդ գլուխը՝ «Մաքսային հսկողության իրականացման ձևերը» վերտառությամբ, բաղկացած է երեք պարագրաֆներից:

Երկրորդ գլխի առաջին պարագրաֆում՝ «Մաքսային հսկողության ձևերի և միջոցների հարաբերակցությունը» վերտառությամբ, քննարկվել են մաքսային հսկողության ձևերի և միջոցների հարաբերակցության հետ կապված հարցերը: Նախ, առկա կառուցակարգերի բովանդակային գնահատման արդյունքում առաջադրվել են կոնկրետ-որոշակի չափորոշիչներ և քննարկվել դրանցից յուրաքանչյուրին մաքսային հսկողության ձևերի համապատասխանության հետ կապված հարցերը: Ընդ որում, մաքսային հսկողության ձևերից յուրաքանչյուրը գնահատման առարկա է դարձել դրանց վերաբերող ներպետական նորմատիվ-իրավական այլ ակտերի դրույթների համեմատական վերլուծության համատեքստում: Բնականաբար, որպես արդեն իսկ արված դատողությունների արդյունք՝ շարադրվել է նաև մաքսային հսկողության ձևերի ուրույն համակարգ, որի վրա խարսխվել են սույն գլխի հաջորդ պարագրաֆները:

Երկրորդ գլխի երկրորդ պարագրաֆում՝ «Անձնական զննումը՝ որպես մաքսային հսկողության առանձնահատուկ ձև» վերտառությամբ, քննարկվել են անձնական զննման իրականացման ընթացակարգային հարցերը: Նախ, վերլուծվել են այն գործոնները, որոնք պայմանավորում են խնդրո առարկա

միջոցի առանձնահատուկ բնույթը մաքսային հսկողության ձևերի համակարգում: Այնուհետ, առկա տեսական գրականության և Միության օրենսգրքի համապատասխան դրույթների վերլուծությամբ արվել են հիշյալ հսկողական ձևի կատարելագործմանն ուղղված համապատասխան առաջարկներ: Առանձին վերլուծության առարկա են դարձել անձնական զննման կիրառման օրինականության չափանիշների հետ կապված հարցերը: Բանն այն է, որ օրենսդրորեն սահմանված է դրա իրականացումը բացառապես բավարար հիմքերի առկայության դեպքում, մինչդեռ որոշակիորեն պարզաբանված չէ դրա հասկացությամբ բովանդակության շրջանակները: Աշխատանքում այս խնդրի հետ կապված նույնպես արվել է կոնկրետ առաջարկ համապատասխան չափանիշների սահմանման ձևով, որը կորոշարկի դրա հիմքերը: Բացի այդ, հետազոտման առարկա է դարձել նաև անձնական զննության իրավական հիմքերի կատարելագործումը: Մասնավորապես, դեռևս գործում է «Անձի քննման մեթոդիկան հաստատելու մասին» ՀՀ մաքսային վարչության պետի 03.03.1997թ. թիվ 21 որոշումը, որը, մեղմ ասած, չի թղթակցում արդեն իսկ փոփոխված օրենսդրական պահանջներին: Անդրադարձ է կատարվել նաև զննման ենթարկվող անձի կողմից ապրանքի կամավոր հանձնման իրավական հետևանքների արձանագրմանը, անձնական զննության ակտը չստորագրելու դեպքում մաքսային մարմնի գործողությունների հաջորդականությանը և այլն:

Երկրորդ գլխի երրորդ պարագրաֆում՝ «Մաքսային տեսազննման և զննման իրավակարգավորման հիմնախնդիրները Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի համատեքստում» վերտառությամբ, քննարկվել են մաքսային տեսազննման էությունը և դրա հարաբերակցությունը զննման և, մասնավորապես, շինությունների և տարածքների մաքսային տեսազննման հիմնարար հսկողական ձևերի հետ առկա տեսական մոտեցումների համատեքստում: Վերլուծության առանձին առարկա է դարձել հատկապես մաքսային տեսազննման նպատակով շինություններ և տարածքներ մուտք գործելու ընթացակարգային հարցերը, մաքսային տեսազննման ընթացքում մաքսային զննում կիրառելու փաստաթղթավորումը, մաքսային տեսազննման ժամկետներին վերաբերող հարցերը, մաքսային զննմանը (տեսազննմանը) մասնակցության, զննման (տեսազննման) արդյունքների արձանագրման և այլ հարցեր:

Ատենախոսության **երրորդ գլուխը՝ «Մաքսային հսկողությունը ապրանքի բացթողումից հետո»** վերտառությամբ, բաղկացած է երկու պարագրաֆներից:

Երրորդ գլխի առաջին պարագրաֆում՝ «Արտագնա մաքսային ստուգումը՝ որպես մաքսային հսկողության համընդգրկուն ձև» վերտառությամբ, քննարկվել են ապրանքի հետբացթողումային հսկողության էությանը, դրա իրականացման ներկայումս առկա ձևերը: Բնականաբար, այս համատեքստում ուսումնասիրվել են արտագնա մաքսային ստուգման ընթացքում ծագող մի շարք պրակտիկ հիմնախնդիրներ, որոնք, մասնավորապես, վերաբերում են արտագնա մաքսային ստուգմամբ պարզման ենթակա հանգամանքներին, արտագնա մաքսային ստուգման ընթացքում հսկողության այլ ձևերի կիրառման հնարավորությանը, արտագնա մաքսային ստուգման ժամկետի երկարացման ու կասեցման հետ կապված հարցերին, արտագնա հանդիպակաց մաքսային ստուգման իրավաչափությանը և այլն: Ընդ որում, վերջին հարցի հետ կապված

առաջադրվել են նաև իրավաչափության համապատասխան վավերապայմաններ, որոնց պետք է համապատասխանի իրականացվող արտագնա մաքսային ստուգումը:

Երրորդ գլխի երկրորդ պարագրաֆում՝ «Կամերալ մաքսային ստուգման իրականացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» վերտառությամբ, քննարկվել են կամերալ մաքսային ստուգման իրականացման էությունը, հիմքերը: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել հատկապես այն փաստի գնահատմանը, որ ի տարբերություն մաքսային հսկողության մյուս ձևերի, կամերալ մաքսային ստուգման պարագայում օրենսդրորեն սահմանված չէ դրա սկիզբը, ընթացքն ու ավարտն ազդարարող կոնկրետ փաստաթղթի կազմման պարտադիրությունը, ինչը լուրջ խնդիրներ կարող է հարուցել ինչպես մաքսային գործի պատշաճ կազմակերպման, այնպես էլ մաքսային գործի բնագավառում գործունեություն իրականացնող անձանց շահերի ապահովման դիրքերից: Ի թիվս այլ խնդրահարույց իրավիճակների, սույն պարագրաֆի շրջանակներում քննության առարկա է դարձել այն հարցը, որ օրենսդրորեն դրված չէ համարժեք տարբերակում կամերալ մաքսային ստուգման ակտի և դրա հիման վրա համապատասխան որոշման կայացման միջև: Այլ կերպ ասած՝ ստացվում է, որ անձի դիրքորոշման ներկայացումը կամերալ մաքսային ստուգման ակտի հիման վրա որոշում կայացնելու համար ունի սոսկ ֆակուլտատիվ, ոչ պարտադիր նշանակություն, ինչը սկզբունքորեն անընդունելի է: Պարագրաֆում քննարկվել են նաև կամերալ մաքսային ստուգման իրականացման ժամկետներին վերաբերող հարցերը:

Եզրակացության մեջ ընդգրկված են հետազոտության հիմնական արդյունքներն ու հեղինակի եզրահանգումները, ինչպես նաև օրենսդրական փոփոխությունների առաջարկները, որոնք հանգում են հետևյալին.

1. Անհրաժեշտ է ներպետական օրենսդրությամբ հստակեցնել մաքսային հսկողության իրավական բնույթն ու բովանդակությունը՝ որպես դրանց բացահայտման չափանիշ գնահատման առարկա դարձնելով այն իրողությունը, որ մաքսային սահմանին պետության կողմից իրականացվող կառուցակարգերի համակցությունը բացառապես հետապնդում է մաքսային օրենսդրության պահպանման նպատակ, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտ է հստակորեն զատորոշել «հսկողություն» և «վերահսկողություն» եզրերի սահմանները: Ընդ որում, այս հարցում եզրութաբանական միասնություն ապահովված չէ ոչ միայն Միության օրենսգրքով, այլ նաև Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի նախագծով, և հաճախ չէ, որ հիշյալ եզրույթների կիրառումն արդարացված է կոնկրետ բովանդակային չափանիշներով: Տեսական գրականության մեջ առկա մոտեցումների ընդհանրացումը թույլ է տալիս պնդելու, որ վերահսկողության կառուցակարգի դեպքում, բացի կոնկրետ գործողության՝ օրենքի պահանջների հետ համապատասխանելիության հարցը գնահատման առարկա դարձնելուց, քննարկման առարկա է դառնում նաև դրա նպատակահարմարությունը և արդյունավետությունը: Մինչդեռ, հսկողության պարագայում հիշյալ հատկանիշներն ամենևին չեն գնահատվում, այլ բացառապես քննարկվում է կոնկրետ գործողության համապատասխանությունն օրենքի պահանջներին: Նկատի ունենալով մաքսային հսկողությամբ հետապնդվող նպատակները՝ աշխատանքում առաջարկվել է դրա շրջանակում

ներառվող միջոցառումների համակցությունն օրենսդրորեն դիտարկել որպես մաքսային հսկողություն:

2. Հաշվի առնելով գերատեսչական վերահսկողության և մաքսային հսկողության ինստիտուտների միջև առկա անխզելի ու օբյեկտիվ կապը՝ գտնում ենք, որ գերատեսչական վերահսկողությունն էլ պետք է ողջամտորեն սահմանափակվեր մաքսային հսկողության համար սահմանված ժամկետով: Հակառակ դեպքում, գերատեսչական վերահսկողության ժամկետները չեն թղթակցում մաքսային հսկողության համար սահմանված ժամկետների հետ այն դեպքերում, երբ օրինակ, մաքսային մարմնի կամ պաշտոնատար անձի որոշումը գերատեսչական վերահսկողության կարգով չեղյալ ճանաչելուց (փոփոխելուց) հետո չի պահանջվում մաքսային գործի բնագավառում նոր որոշման ընդունում: Մինչդեռ, Միության մաքսային օրենսդրությունը գերատեսչական վերահսկողության դեպքում միայն նշված դեպքերի հետ է կապում եռամյա ժամկետի գործողությունը, ինչը, գտնում ենք, ընդունելի չէ մաքսային իրավահարաբերություններում կայունության և որոշակիության ապահովման տեսակետից:

3. Սուբյեկտ-գործառույթ-լիազորություն եռամիասնականության համատեքստում անհրաժեշտ է օրենսդրորեն հստակեցնել մաքսային հսկողության ինստիտուտի դերը՝ այն դիտարկելով որպես մաքսային մարմինների գործառույթ: Ընդ որում, այս համատեքստում աշխատանքում կոնկրետացվել են նաև մաքսային հսկողության խնդիրներն ու նպատակները:

4. Կիտտոյի կոնվենցիային համահունչ՝ առաջարկվել է մաքսային օրենսդրությամբ նախատեսել «Մաքսազերծման» ինստիտուտը՝ դրա շրջանակներում ներառելով մաքսային հայտարարագրումը և որոշակի մաքսային ընթացակարգով ապրանքի մաքսային ձևակերպումը:

5. Անհրաժեշտ է ներպետական օրենսդրությամբ առավել հստակ կարգավորել «ռիսկ» եզրույթի բովանդակությունը՝ այն կապելով բացառապես մաքսային օրենսդրության դրույթի խախտման հավանականության հետ: Հատկանշական է, որ համանման լուծում ամրագրված է նաև ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի նախագծում: Միաժամանակ, առաջարկվել է հակազդման ենթակա խախտումների համակարգում հստակորեն սահմանել մաքսատուրքի զգալի չափի հաշվարկման շեմը:

6. Աշխատանքում առաջարկվել է առավել հստակ կարգավորել մաքսային մարմինների պահանջի հիման վրա բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ձեռքբերման ընթացակարգը՝ վերացնելով խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի և «Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի միջև առկա հակասությունը, մասնավորապես այն համատեքստում, որ «Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքով ընդհանուր առմամբ նախատեսված է այն սկզբունքը, որ բանկային գաղտնիքը տրամադրվում է բացառապես դատական համապատասխան ակտի հիման վրա:

Մինչդեռ, Միության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի համաձայն՝ *մաքսային մարմինների կողմից հարցման դեպքում՝ մաքսային միության բանկերը և մյուս վարկային կազմակերպությունները տրամադրում են մաքսային ստուգում անցկացնելու համար անհրաժեշտ, այդ թվում՝ բանկային գաղտնիք պարունակող*

տեղեկություններ ու փաստաթղթեր կազմակերպության հաշիվներում առկա դրամական միջոցների շարժի վերաբերյալ՝ Մաքսային միության անդամ պետությունների օրենսդրությանը համապատասխան: Հետևապես, առաջարկվել է վերացնել առկա հակասությունը՝ նախատեսելով բանկային գաղտնիքի պաշտպանության հուսալի իրավական երաշխիքեր:

7. Հաշվի առնելով սուբյեկտ-գործառույթ-լիազորություն կապի լիարժեք ապահովման օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը՝ աշխատանքում հստակեցվել է մաքսային հսկողության դերը մաքսային մարմինների իրավասության շրջանակներում: Ակներև է, որ նշված խնդրի որոշարկումն էական նշանակություն ունի մաքսային մարմինների գործառույթների սահմանման հարցում: Մաքսային հսկողության շրջանակներում ներառվող գործառույթությունների բնույթը հաշվի առնելով՝ աշխատանքում եզրահանգում է կատարվել այն դիտարկելու որպես մաքսային մարմնի խնդիր, որով ապահովվում է մաքսային օրենսդրության նպատակների կենսագործումը: Նման հստակ սահմանազատումն անհրաժեշտ որոշակիություն է հաղորդում մաքսային մարմինների գործառույթների համակարգման հարցում:

8. Առանձին գնահատման առարկա են դարձել նաև մաքսային հսկողության իրականացման սկզբունքները, մասնավորապես, օրենսդրությամբ սահմանված դրույթների միասնական կիրառումը՝ որպես հիմնարար գաղափար, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի այլ դրույթներում հետևողականորեն առարկայացնելու գաղափարը: Մասնավորապես, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ, 78-րդ և 74-րդ հոդվածների բովանդակային-համադրված վերլուծությունից բխում է, որ օրենսդրությամբ սահմանված է մաքսային մարմնի կողմից գործարքի գնի մեթոդով ապրանքի մաքսային արժեքի սահմանումը մերժելու մասին ընդունվող վարչական ակտերի երկու տեսակ՝ «մերժման եզրակացություն» և որոշում «մաքսային արժեքը գործարքի գնի մեթոդով հաշվարկելը մերժելու» վերաբերյալ: Մինչդեռ, նշված երկու որոշումների միջև իրենց կիրառական նշանակությամբ առկա չէ որևէ տարբերակում, որը, գտնում ենք, մաքսային հսկողության իրականացման ժամանակ կարող է հարուցել իրավական որոշակիության սկզբունքի հետ անհամատեղելի իրավիճակներ: Դրանով պայմանավորված՝ առաջարկվել է վերացնել հիշյալ հակասությունը և սահմանել, որ ապրանքի մաքսային արժեքը որոշվում է մաքսային մարմնի կողմից կայացվող մեկ վարչական ակտի շրջանակներում:

9. «Շինությունների և տարածքների մաքսային տեսազննում» հսկողության ձևի կիրառումը կարգավորող օրինադրույթների վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ Միության օրենսդրությամբ համակողմանի կարգավորված չեն նաև շինությունների և տարածքների մաքսային տեսազննման ժամկետներին վերաբերող հարցերը: Պարզապես, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 130-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ տարածքների և շինությունների մաքսային զննումն իրականացվում է նվազագույն բավարար ժամանակահատվածում: Օրենսդրությամբ որևէ կերպ հստակեցված չէ նվազագույն բավարար ժամանակահատվածի հասկացության բովանդակությունը: Ուստիև, դրանով պայմանավորված՝ առաջարկվել է «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքով լրացնել նշված բացը:

10. Օրենսդրական գործող կարգավորման շրջանակներում չեն նախատեսվել այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ մաքսային տեսազննմանը ապրանքների նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձանց մասնակցությունը, այդ ընթացքում դիտողությունների և առարկությունների ներկայացումը և այլն: Եվ սա այն պայմաններում, երբ Միության օրենսգիրքը շինությունների և տարածքների մաքսային տեսազննման պարագայում առավել ակնառու երաշխիքներ *(հրահանգչական ցուցումի առկայություն, ընթերակաների ներկայություն և այլն)* է նախատեսում: Ակներև է, որ հսկողական հիշյալ ձևի կիրառման պարագայում անձանց իրավունքների խախտման հավանականությունը բավականաչափ մեծ է: Հետևապես, մեր համոզմամբ, նշված սկզբունքային հարցերը պետք է առանձին և համակողմանի կարգավորում ստանան Միության օրենսգրքով:

11. «Շինությունների և տարածքների մաքսային տեսազննում» հսկողական ձևի շրջանակներում էական նշանակություն ունի դրա օրինականության ապահովման նկատմամբ հսկողության իրականացումը: Ըստ էության, որպես դրա երաշխավորման գործիք՝ Միության օրենսգրքով նախատեսվել է դատախազին ծանուցելու պարտականությունն այն դեպքերում, երբ ստուգման ենթակա անձի կողմից շենք-շինություններ մուտք գործելու հնարավորությունը խոչընդոտվում է: Մինչդեռ, նշված ծանուցման իրականացման կարգը և ժամկետները Միության օրենսգրքով կանոնակարգված չեն, ինչը, ըստ էության, էապես նվազեցնում է նշված իրավական գործիքի արդյունավետությունը: Ակներև է, որ անարդյունավետ է այն գործիքի կիրառումը, որի գործնական նշանակությունը որևէ կերպ չի առարկայացվում: Միաժամանակ, աշխատանքում առաջարկվել է նման դեպքերը կարգավորել նույն հոդվածի առանձին մասով՝ նախատեսելով այս դեպքում նույնպես տեսագրությամբ նշված տարածքներ մուտք գործելու ընթացակարգ: Միության օրենսգրքով շինությունների և տարածքների մաքսային տեսազննման պարագայում որևէ կերպ կարգավորված չէ նաև շինությունները և տարածքները փակ լինելու դեպքում մաքսային մարմնի գործողությունների ընթացակարգը: Ուստիև, նպատակահարմար կլիներ հստակորեն կարգավորել նաև նշված հարցերը:

12. Առհասարակ, պետք է նկատել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի մի մասն ընդունվել է 2000թ. ՀՀ մաքսային օրենսգրքի գործողության պայմաններում և համարժեքորեն չի արտացոլում միութենական և կոնվենցիոնալ մաքսային իրավակարգավորումները: Պիցուք, Միության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախանշված է պահանջ առ այն, որ բնակելի շինություններում մաքսային տեսազննման իրականացում չի թույլատրվում: Պետք է նկատել, սակայն, որ «Մաքսային հսկողության իրականացման մեթոդիկան սահմանելու մասին» ՀՀ Կառավարության 24.03.2001թ. թիվ 236 որոշման 46-րդ կետն ընդհանուր առմամբ մաքսային մարմիններին ընձեռում է իրավասություն մաքսային հսկողության իրականացման նպատակով մուտք գործելու ֆիզիկական անձանց բնակարաններ: Այս և բազմաթիվ այլ հակասություններն ու տարընթերցումները բացառելու համար, ինչպես նշել ենք, նպատակահարմար կլիներ Միության օրենսգրքով սահմանված մաքսային հսկողության ձևերին համահունչ, ընդունել դրանց իրականացման մեթոդիկան կարգավորող առանձին իրավական ակտ:

Իհարկե, աշխատանքում արված առանձին եզրահանգումներ չեն հավակնում իրենց բնույթով լինել միանշանակորեն ընդունվող այնքանով, որքանով դեռևս չեն տարրալուծվել մաքսային մարմինների պրակտիկայում՝ դրսևորելով դրական և բացասական կողմերը: Ակներև է սակայն, որ մաքսային գործի արդյունավետ կենսագործումը չունի այլընտրանք, քան հիմնված լինելը տեսություն-պրակտիկա կապի ներդաշնակ զարգացման վրա, որի իրականացմանն են միտված սույն աշխատանքում արված եզրահանգումները:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Տ.Ա.Խաչիկյան, Մաքսային հսկողության իրավական բնույթը // Պետություն և իրավունք, Եր., 2015, № 1 (67):

2. Տ.Ա.Խաչիկյան, Անձնական զննումը՝ որպես մաքսային հսկողության առանձնահատուկ ձև // Պետություն և իրավունք, Եր., 2015, № 3-4 (69-70):

3. Տ.Ա.Խաչիկյան, Արտագնա մաքսային ստուգման իրականացման իրավաչափության վավերապայմանները Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի համատեքստում // ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, Եր., 2016:

4. Տ.Ա.Խաչիկյան, Կամերալ մաքսային ստուգման իրականացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում // Դատական իշխանություն, Եր., 2016, թիվ 12 (210):

5. Տ.Ա.Խաչիկյան, Մաքսային տեսազննման և զննման իրավակարգավորման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում // Պետություն և իրավունք, Եր., 2016, թիվ 3 (73):

Резюме

ХАЧИКЯН ТИГРАН АШОТОВИЧ

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Диссертация касается правовых основ осуществления таможенного контроля в Республике Армения и вопросов их дальнейшего совершенствования. Впервые в отечественной юридической литературе были рассмотрены и стали предметом всестороннего изучения принципы осуществления таможенного контроля, структуры, включая особенности постаможенного контроля товаров и транспортных средств. Научно-практическая актуальность работы обусловлена необходимостью соразмерного ответа науки таможенного права Республики Армения осуществляемым законодательным изменениям в контексте интеграционных процессов.

Начиная со второго января 2015 года Республика Армения стала членом Евразийского экономического союза, основанного 29 мая 2014 года, что принципиально выдвинуло новые регуляции в экономической сфере общественной жизни, и в первую очередь, в сфере внешней торговли и таможенного регулирования. После этого в Республике Армения стали применяться международные договора, заключенные в рамках создания нормативно-правовой базы Таможенного союза и Единого экономического пространства и являющиеся составной частью права Евразийского экономического союза (далее ЕврАзЭС). Очевидно, что изучение правовой основы непрерывного совершенствования таможенного администрирования и представление ряда научно-практических решений по поводу ряда проблемных вопросов призваны существенно обеспечить наиболее комплексное применение основных принципов таможенными органами при выполнении функций. Упомянутое особенно подтверждается тем фактом, что 22 декабря 2016 года Правительством Республики Армения был одобрен проект Таможенного кодекса Евразийского экономического союза, в рамках которого планируется также новые подходы в отношении института таможенного контроля. Учитывая тот факт, что в ближайшем будущем указанный кодекс может стать неотъемлемой частью правовой системы Республики Армения, в работе была предпринята попытка по поводу

проблемных вопросов внести в предмет обсуждения также решения, предлагаемые проектом указанного кодекса.

В связи с этим примечательно то, что совместно с упомянутым проектом правового акта, в работе была выделена отдельная часть по соотношению терминов "форма таможенного контроля" и "средство таможенного контроля". Примечательно также то, что в работе касательно некоторых вопросов предметом обсуждения стали также законодательные акты, касающиеся таможенного регулирования других союзных республик в рамках Евразийского экономического союза.

Автор не ограничился лишь относящимися к теме теоретическими источниками, а исследовал также судебную практику в отношении обсуждаемых вопросов, сформировавшуюся в РА. В результате исследования автором не только были сделаны выводы теоретического характера, но и разработан и представлен ряд практических предложений, направленных на совершенствование законодательства и правоприменительной практики. Сделанные в работе предложения по совершенствованию законодательства, обобщения судебной практики, разработанные рекомендации и их обоснования могут быть использованы также в процессе правотворческой деятельности, способствовать совершенствованию судебной практики и быть полезными в процессе разработки прецедентных актов, направленных на единообразное применение закона.

Вышеуказанные обстоятельства их совокупностью определяют значимость и ценность применения выводов, поднятых в диссертации, в таможенной системе Республики Армения. Основные положения диссертации нашли свое отражение в опубликованных автором научных статьях и были обсуждены на кафедре гражданского процесса Ереванского государственного университета.

Summary

TIGRAN ASHOT KHACHIKYAN

LEGAL GROUNDS OF CUSTOMS CONTROL IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Dissertation concerns issues on legal grounds of customs control and their further accomplishment in the Republic of Armenia. For the first time in domestic legal literature principles and mechanisms of customs control, including distinctive features of post clearance control of products and transports, are being observed.

The theoretical-practical relevance of dissertation is based on the necessity to properly react to legislative amendments in the context of integration procedures of RA.

Since 02.01.2015 Armenia became a member of Eurasian Economic Union, founded in 29.05.2014, which set principally new regulations in the field of economy, and firstly, in the frames of foreign economic activity and customs regulations. Further, international conventions ratified in the frames of Customs control and for formation of grounds on united economic area and forming part of Eurasian Economic Union law were applied in the Republic of Armenia. It is obvious, that the study of legal grounds on accomplishment of customs administrative procedure and suggesting effective solutions on several practical issues are deemed to also ensure the application of principles of administrative procedure on the functions of customs bodies.

The above mentioned is justified with the fact, that the customs draft code of Eurasian Economic Union, approved by the Government of RA in 22.12.2016, stipulates new approaches towards the institute of customs control.

Taking into consideration the fact, that in near future this code can form a part of RA legal system, the solutions defined by this code are also being discussed among the problematic issues.

It is to be mentioned, that according to the draft code, separate provisions of the dissertation are devoted to definitions of “forms of customs control”, “means of customs control”.

The author is not limited only to relate to the theme of theoretical sources, but as well examined the judicial practice formed in the Republic of Armenia. As a result of the research the author made conclusions not only of a theoretical character, but

also practical suggestions aimed at improving the legislation and law enforcement practice.

Suggestions for development of the legislation made within the study, summaries of the judicial practice, recommendations and their substantiations elaborated can be used also in the course of lawmaking process, promote the enhancement of the judicial practice and be helpful for drafting precedential acts aimed at unified application of the law.

Above mentioned circumstances prove the signification and value of conclusions mentioned in the dissertation in customs system of the Republic of Armenia.

The fundamental standpoints of the thesis have been reflected in the scientific articles published by the author and were discussed at the meetings of the Chair of Civil Procedure of Yerevan State University.